

Irena Selišnik
Zborovanja na Kranjskem v letih
1900–1913 in razmerja moči:
»Ako hočemo biti zmagovavci moramo
poučevati ljudstvo po shodih...«*

UDK 329.7(497.4) »1900/13«

SELIŠNIK Irena, dr., asistentka, SI-6230
Postojna, Kolodvorska 27, selisnik2@siol.net

**Zborovanja na Kranjskem v letih 1900–1913
in razmerja moči: »Ako hočemo biti zma-
govavci moramo poučevati ljudstvo po sho-
dih...«**

Zgodovinski časopis, Ljubljana 67/2013 (147),
št. 1-2, str. 86–109, cit. 76

1.01 izvirni znanstveni članek: jezik Sn. (En.,
Sn., En.)

Članek analizira politična zborovanja, razmerja med vsemi tremi političnimi tabori in delovanje politične oblasti na Kranjskem. Temelji na statističnih poročilih o številu zborovanj, ki jih je od leta 1900 do leta 1913 zbiral Deželno predsedstvo. Numerični podatki so uporabljeni kot pomemben vir, vendar tudi dopolnjeni z drugim gradivom, predvsem s časopisnimi poročili in policijskimi spisi. Članek podaja vpogled v politično življenje na Kranjskem in v oblikovanje razmerij med političnim in nepolitičnim.

Ključne besede: Zborovanja, politične stranke, zakonodaja, statistika

Avtorski izvleček

UDC 329.7(497.4) »1900/13«

SELIŠNIK Irena, PhD., Assistant, SI-6230
Postojna, Kolodvorska 27, selisnik2@siol.net

**Political Rallies in Carniola between 1900
and 1913 and Power Relations: "If We Want
to Win We Have to Instruct People in Politi-
cal Rallies ..."**

Zgodovinski časopis (Historical Review),
Ljubljana 67/2013 (147), No. 1-2, pp. 86–109,
76 notes

Language: Sn. (En., Sn., En.)

This text analyzes political rallies in Carniola, relations between the three political options of that period, and the operation of political authorities. It is based on statistical reports, which were gathered by the Provincial Presidency between 1900 and 1913, on the number of rallies. Although a valuable source for this study, the numerical data was supplemented with other sources, particularly newspaper reports and police records. The text provides insight into political activities in Carniola and the creation of relations between political and non-political issues.

Key Words: rallies, political parties, legisla-
tion, statistics

Author's Abstract

* Jeglič, Dnevnik, 1914, str. 57 (889). Pričujoča raziskava je bila opravljena v okviru projekta »Pravna in politična zgodovina žensk« Agencije za raziskovanje in razvoj na Oddelku za zgodovino Filozofske fakultete v Ljubljani. Za vse nasvete in opozorila pri pisanju članka se zahvaljujem prof. dr. Marti Jeglič, Dnevnik, 1914, str. 57 (889). Pričujoča raziskava je bila opravljena v okviru projekta »Pravna in politična zgodovina žensk« Agencije za raziskovanje in razvoj na Oddelku za zgodovino Filozofske fakultete v Ljubljani. Za vse nasvete in opozorila pri pisanju članka se zahvaljujem prof. dr. Marti Verginella in prof. dr. Janezu Cvirnu.

Na prelomu 19. stoletja se je slovensko prebivalstvo začelo množično vključevati v politično življenje. Vse več ljudstva je postajalo del političnih in nepolitičnih društev ali pa se je prek tiska, zlasti časnikov, začelo zanimati za politiko. Prirejali so se politični shodi, zborovanja, predavanja. Politična javnost ni bila več sestavljena le iz ozkega kroga meščanstva, temveč tudi iz drugih slojev prebivalstva. K širšemu zavzemanju za politiko in politično delovanje so prispevale demokratične volilne in zakonodajne reforme. Čedalje večja prisotnost ljudstva v političnem življenju je elite sicer navdajala s tesnobo, toda kljub pomislekom se naraščajoče politizacije več ni dalo zaježiti, rešitev je bila v discipliniranju nenadzorovane množice. K vse boljši organiziranosti pa je prispeval še drug razlog, strah, da bi prebivalce Kranjske organizirali politični nasprotniki in da bi tako umanjkal vpliv »prave« politične opcije. Politična zborovanja so bila najbolj jasen dokaz teh sprememb in so najbolj nazorno potrjevala trud političnih strank in naraščajoče vključevanje ljudi v politično življenje. Ta članek bo poskušal odgovoriti na vprašanja, kako je naraščalo število zborovanj, kateri dogodki in zakonodajne novosti so vplivali na njihovo številčnost, kdo jih je organiziral, spregovoril bo o razmerju moči med političnimi tabori na Kranjskem ter kako je nanje vplivalo delovanje politične oblasti.

Moja analiza množičnosti in organiziranosti političnih zborovanj je oprta na statistična poročila o številu zborovanj, ki jih je od leta 1900 do leta 1913 zbiral Deželno predsedstvo. V pričujočem članku bom zbrane numerične podatke uporabila kot pomemben vir in jih obenem dopolnila oz. problematizirala tudi z drugim gradivom, predvsem s časopisnimi poročili in policijskimi spisi. Čeprav so statistični prijemi v zgodovinopisju najpogostejše povezani s historično demografijo ali ekonomskim raziskovanjem, nam vendarle pomagajo natančneje zaobjeti množične pojave in tipična stanja.¹ Analize statističnih virov so v tujini omogočile tudi opis in boljše poznavanje različnih aspektov političnega življenja (npr. elit).² Poročila o zborovanjih niso sama po sebi tipičen kvantitativen pristop, saj so kot dokument nastala v posameznih glavarstvih in podajajo pregled za relativno majhno

¹ Verginella, *Fran Zwitter*, str. 27–34.

² V anglosaškem prostoru se je tako uveljavil pristop t. i. »nove politične zgodovine«, v kateri se je uveljavil tudi socio-kulturni pristop. Tosh, *The Pursuit of*, str. 252. Nekateri zgodovinarji zlasti v Evropi v tem kontekstu raje govorijo o kulturni zgodovini političnega ali politike. Ta je razširila razumevanje političnega in političnih akterjev, zanimal jo je sistem razmerij med akterji, komunikološki vidiki politike in simboli, njen pogled pa naj bi segal prek meja nacionalnih držav, zastavlja pa si tudi številna metodološka vprašanja. Bösch in Domeier, *Introduction*, str. 577–586.

število zborovanj in to le za približno desetletno obdobje. Kljub temu pa lahko obrazce podvržemo kvantitativni analizi in jih analiziramo kot serijo podatkov, ki v duhu serialnosti priča o tendencah zgodovinskega razvoja. Gradivo do neke mere potrjuje že uveljavljeno sliko ter podaja tudi povsem nov uvid v politično življenje na Kranjskem.

Ohranjeni podatki okrajnih oblastev o številu ljudskih zborovanj tako potrjujejo že uveljavljeni podobi, o razmerju med vsemi tremi političnimi tabori na Kranjskem. Na prelomu stoletja so se ti že dodobra oblikovali in so pravzaprav dopuščali zelo omejen prostor za neodvisno oziroma nestransko politično delovanje. Na Slovenskem je bila družba tako kot drugje v habsburški monarhiji ali nekaterih drugih državah, kot npr. na Nizozemskem in v Belgiji, že dodobra izpostavljena »pilarizaciji« ali stebričenju. Stranke so vzpostavile goste mreže (političnih) društev, zadrug, konzumov in posojilnic, s pomočjo katerih so poskušale zadovoljiti vse potrebe svojih članov in članic, a tudi izvajati politično mobilizacijo ob volitvah. S takim načinom delovanja so skrbeli za tesnejšo povezanost med člani in stranko. Pripadnost posameznika enemu izmed taborov (stebrov) je s časom postala nujna, predvsem zaradi zagotavljanja »socialne pomoči«, katere druga plat je bila možnost izvajanja socialne kontrole.³ Na Kranjskem je bila pri postavljanju »stebrov« najuspešnejša Katoliška narodna stranka (KNS), kasneje preimenovana v Slovensko ljudsko stranko (SLS), ki se je lahko oprla na »petsto farovžev«.⁴ Pod vodstvom pragmatičnega politika Ivana Šusteršiča in z mrežo verskih institucij ter neutrudnih duhovnikov je bila sposobna mobilizirati množice. V »organiziranju ljudstva« je prehitela preostali dve politični stranki na Slovenskem.⁵ S svojo politično dominantno vlogo je katoliška stranka poskušala onemogočiti delovanje liberalne stranke, ki je bila omejena, kot menijo nekateri zgodovinarji, le na odzive nasprotnega tabora in je le počasi privzemala pristope, ki so se že uveljavili v SLS, kot npr. demokratična gesla, ki so bila v službi demagogije, in nove pristope v organizaciji, značilne za sodobne politične stranke, ki so nase vezale množice.⁶ Katoliška stranka je jezdila na valu revolucije pismenosti in novih poti množične komunikacije.⁷ Z organizacijo krščanskega socialnega gibanja je uspešno konkurirala Jugoslovanski socialdemokratski stranki, ki je sicer pospešeno organizirala »delavski razred«, a katere vzpon se je po letu 1905 šele začel.⁸ Liberalna stranka pa je na začetku stoletja imela zlato dobo svojega gospodovanja že za seboj.⁹

³ Nekateri zgodovinarji ločijo med pojmom steber in tabor. Liberalni tabor naj bi tako ne imel moči stebra, saj naj bi ne imel moči integracije. Več: Righart, *Das Entstehen*, str. 69–87. Van Ginderachter, *Flemish nationalist*, str. 265–284. Zgodovinarji uporabljajo namesto termina pillarisation tudi termin compartmentalisation (verzuiling ali Versäulung).

⁴ Pleterski, *Katoliška ali socialna*, str. 21–33. Grdina, *Od petstotih farovžev*, str. 225; Grdina, *Slovenci med tradicijo*, str. 154.

⁵ Pleterski, *Dr. Ivan Šusteršič*.

⁶ Perovšek, *Na poti v*, str. 51; Glej tudi Gestrin in Melik, *Slovenska zgodovina*, str. 271, 310–311.

⁷ Boyer, *Catholics, Cristians*, str. 7–45.

⁸ Pleterski, *Nekaj vprašanj*, str. 7–22; Stiplovšek, *Ustanovitev socialnodemokratskega strokovnega*, str. 59.

⁹ Melik, *Slovenski liberalni tabor*, str. 19–24.

Tako razmerje moči med posameznimi političnimi tabori na Kranjskem na prelomu stoletja potrjuje tudi analiza volilnih glasov, ki kaže prvenstvo SLS. Med slovenskimi zastopniki v Kranjskem deželni zboru so sicer že pred letom 1908 v kmečki kuriji prevladovali poslanci katoliške stranke, po deželnozborski volilni reformi v letu 1908, ki je povečala število mandatov in uvedla splošno kurijo, pa ji je uspelo dobiti absolutno večino v kranjskem deželnem zboru. Delež liberalnih poslancev je ostajal približno enak, medtem ko JSDS ni uspelo izvoliti niti enega svojega poslanca. Popolna prevlada katoliške stranke je značilna tudi po volilni reformi v državnem zboru, ko je bil med predstavniki dežele Kranjske za državni zbor izvoljen po letu 1907 samo še en liberalec.¹⁰ Podobno je zahajala tudi moč nemške stranke, ki jo je dokončno pokopala splošna in enaka volilna pravica in množična politika.¹¹

Zborovanja so zagotovo bila eden izmed osrednjih momentov političnega delovanja na Kranjskem. Vse od prirejanja ljudskih oziroma narodnih taborov med leti 1868–1871, ki jih Vasilij Melik omenja kot prva množična politična zborovanja, so le-ta predstavljala pomembno poglavje v slovenski politični zgodovini. Tabori so igrali pomembno vlogo pri politični afirmaciji Slovencev po volitvah leta 1867. Na zborovanjih se je širila ideja Zedinjene Slovenije, o kateri so dotlej pisali le časopisi in so jo poznali le ozki krogi politično aktivnih ljudi.¹² Na ljudskih taborih se je med slovensko govorečim prebivalstvom širilo občutenje slovenstva in krepila se je »zavest o pripadnosti k isti narodni skupnosti«, ki se je »usposabljala za narodni boj ...«. ¹³ Sklepamo lahko, da so politične stranke zglede za svoje delovanje črpale iz tradicije ljudskih taborov, in da so se ravno zaradi prirejanja taborov zavedale pomena zborovanj. Katoliško politično društvo je kmalu po svoji ustanovitvi leta 1890 začelo organizirati velike ljudske shode. Po Franu Erjavcu je prvi katoliški shod iz leta 1892 predstavljal začetek nove dobe slovenskega katoliškega gibanja, saj se je z njim začel prodor katoliških idej med ljudske množice.¹⁴ Podobno kot so tabori širili navdušenje za slovenstvo, so katoliški shodi navduševali svoje pristaše za enoten in združen nastop za vero in narodnost.¹⁵ Ljudski shodi so bili novost, ki se je pojavila z navdušenim delom narodnih buditeljev in ustanovitvijo strank ter uvedbo volitev.¹⁶ Škof Anton Jeglič je v svojem dnevniku ugotavljal, da »ljudstvo se mora voditi; saj ljudstvo ima le tisto voljo, ki se mu zbudi in razvije pri shodih«. ¹⁷ Navodila za uspeh na volitvah naj bi bila povsem jasna, zmaga je bila lahko le rezultat trdega dela, kar pomeni: »a) poučevati ljudstvo po shodih in s predavanji v naših domih in b) vzgojiti si zaupnike...«, ki bodo »učili in nastopali«. ¹⁸

¹⁰ Melik, *Volitve na Slovenskem*, str. 304–306.

¹¹ Matić, *Nemci v Ljubljani*, str. 301.

¹² Melik, *Slovensko narodno gibanje*, str. 75–88.

¹³ Gorše, *Doktor Valentin Zarnik*, str. 100; Cvirn, *Nemški tabori*, str. 175–186.

¹⁴ Erjavec, *Zgodovina katoliškega gibanja*, str. 46.

¹⁵ *Slovenec*, 31. 8. 1892, I. slovenski katoliški shod v Ljubljani.

¹⁶ *Slovenski gospodar*, 17. 3. 1892, Katoliški shod, kaj je in ali nam ga je v Ljubljani treba?

¹⁷ Jeglič, *Dnevnik* 1909, str. 98 (692).

¹⁸ Jeglič, *Dnevnik* 1913, str. 57 (889).

Podobno se je pomembne vloge shodov zavedal socialdemokrat Henrik Tuma, ki je leta 1908, takoj po vstopu v socialdemokratsko stranko, zgroženo ugotovil, »da ni poskrbljeno za sistematično vzgojo in da se vrše predavanja brez kakega sistema in pravega smotra, večinoma le, kadar nastopijo volitve...«. Zato pa se je kmalu potem lotil »praktičnega dela in prirejal shod za shodom, vsak teden enega, včasih tudi po dva«.¹⁹ Kot pravi Perovšek, je bila ena izmed treh ključnih sestavin identifikacije s politično opcijo poleg oddaje volilnega glasa za določeno politično stranko in branja njenega političnega tiska prav udeležba na strankinih prireditvah.²⁰ Na političnih zborovanjih naj bi se tako prebivalstvo vzgajalo, naj bi se širile informacije o političnih zadevah, uspešno oblikovalo javno mnenje z vedno večjim številom časopisov in glasil, ki so krojila politično vzdušje.²¹ S sijajnimi shodi pa so politični subjekti dokazovali tudi svojo moč. Tu se je oblikovala skupna politična identiteta tako katoličanov, liberalcev kot socialdemokratov. Politična identiteta pa je tedaj presegla izključno politično delovanje, saj je vstopala in določala vsakdanje življenje. Politična zborovanja so namreč bila tudi družabni dogodki, prireditve so zapolnjevala prosti čas, bile so prostor sklepanja prijateljstev in mesto, kjer so se gojili tudi drugi socialni stiki, lahko so bila celo izhodišče za sklepanje zakonskih zvez.²² Z ustanavljanjem društev in zadrug in organizacijo prireditev so politične stranke ustvarjale prostore druženja s privrženkami in privrženci istega »svetovnega nazora« ter tako svoje delovanje približale najbolj intimnim prostorom. Vse tri politične stranke so uspešno ustvarile svoje paralelne »svetove v malem« oziroma socialne miljeje, ki so privržence in privrženke uspešno vabili med »naše«.

Zakonodajna regulacija zborovanj – Zakon o društvih in Zakon o shodih

V Cislajtaniji je bila pravica zborovanja kot civilna in hkrati tudi politična pravica zapisana že v temeljnem zakonu o državljskih pravicah z dne 21. 12. 1867, ki je bil sestavni del širšega kompandija zakonov, skupaj poimenovanih »decembrska ustava«. Podrobneje pa sta to vprašanje na prelomu stoletja urejala Zakon o društvenem pravu z dne 15. novembra 1867 (št. 134) in Zakon o shodnem pravu z dne 15. novembra 1867 (št. 135). Prebivalstvo na Kranjskem je lahko zborovalo

¹⁹ Tuma, *Iz mojega življenja*, str. 316.

²⁰ Perovšek, *Na poti v moderno*, str. 51.

²¹ Lampe navaja v svojem dnevniku (Ambrožič, *Dnevniški zapiski*, str. 54), da je leta 1900 imel Slovenec 1200 naročnikov, 1914 pa je izšlo 17.000 izvodov na dan. Po statističnih podatkih, zbranih v SI AS 16, Konvoluti 1900, št. 4386, je leta 1900 izšlo v III. četrletju 1500 izvodov Slovenca na dan, Slovenski narod se je ponašal z 2300 izvodi, Rodoljub (1400) in Domoljub (12.500). V letu 1912 pa naj bi v zadnjem četrletju izšlo 7000 izvodov Slovenca in Slovenskega naroda ter 30.000 izvodov Domoljuba. SI AS 16, Konvoluti 1913, št. 37. Erjavec v svoji *Zgodovini ...* piše 10.000 izvodih Slovenca na dan (1912), str. 316.

²² Perovšek ugotavlja, da je bila privrženost liberalni stranki tako močna, da so se celo zakonske zveze sklepale zgolj med političnimi somišljeniki. Perovšek, *Na poti v moderno*, str. 51. Svaštvo je povezovalo socialdemokrata Antona Kristana in Ivana Makuca, Ivana Regenta in Rudolfa Golouha, še več podatkov o sklenitvi zakonskih zvez med socialisti je v spominih (prim. Regent, *Spomini*.)

na podlagi zakona o društvih, ta so bila definirana kot prostovoljna in registrirana oblika delovanja več oseb. Zakon je predvideval, da mora že statut posameznega društva predvideti vse oblike zborovanj in tudi navesti vse izredne prireditve društva, kot denimo, veselice, gledališke predstave in pevske prireditve. Zakon je bil v nekaterih členih še bolj podroben in je tako na primer določal prepoved izobešanja rdečih zastav pri društvenih shodih in obhodih.²³ Člen 14, ki je zadeval udeležbo shodov, je zapovedoval, da sme društvo organizirati svoja zborovanja tudi za širšo javnost, a da na njih lahko govorijo le člani ali članice društva ali pa povabljen gost oziroma gostja, če so bili h govoru posebej povabljeni z vabilom. Po zakonu so se zborovanja društev ločila na članske shode in javne društvene shode. Javnih društvenih shodov se je smel udeležiti kdorkoli. Če shodi niso bili organizirani na sedežu društva, so se imenovali »potovavni shodi«. Društvo je moralo vsak društveni shod v roku 24 ur najaviti oblasti na posebnem obrazcu. V prijavi je moralo sporočiti čas, kraj in ali je shod javen, ne pa tudi dnevnega reda. Prijavo je moralo oddati v vsakem primeru, ne glede na to, ali je šlo za zabavo, predavanje ali pevski nastop, društven ali javen shod.

Notranje ministrstvo je imela pravico shod prepovedati kljub njegovi najavi. Oblast pa je imela tudi možnost, da na vsak društveni sestanek pošlje svojega uniformiranega zastopnika, ki je shod lahko razpustil. Toda že sama pristnost vladnega zastopnika je pomenila, da je shod oblasti sumljiv in na meji dovoljenega.²⁴ Vladni »komisar« je shod razpustil, če se zakonite določbe na shodih niso spoštovale, predsednik shoda in »reditelji« pa se na njegove napotke niso odzvali. Obstajala pa je tudi možnost razpustitve shoda od samih organizatorjev, če oblast na shod ni poslala lastnega zastopnika in je na njem prišlo do nezakonitega delovanja ali je bil ogrožen javni red in mir. V takih primerih so morali shod razpustiti kar sami organizatorji. Za politična društva so veljale še dodatne posebne določbe zakona. Politična društva so bila društva, ki so »... upoštevala vse potrebe ljudstva« in so sledila »agitatorskemu delovanju nemške, socialistične in katoliške stranke, prav tako so podpirala radikalne struje ter razširjala govore poslancev«. Obdobje izjemne rasti društev naj bi nastopilo po sprejemu »decembrske ustave« in po drugem prihodu Taaffeja na oblast leta 1879, pravi razmah pa so politična društva dosegla v zadnjem desetletju 19. stoletja.²⁵ Na Slovenskem so politična društva nastajala z različno hitrostjo, na Štajerskem so se, denimo, razmahnila prej kot na Kranjskem, kjer so začela pospešeno nastajati šele ob koncu osemdesetih let.²⁶ Zakon sicer nikjer ni izrecno navajal, katero društvo je politično, sodba o tem je bila prepuščena posamezni razsoji oblastev. V politična društva v primerjavi z nepolitičnimi društvi ženske, tujci in mladoletniki niso smeli biti včlanjeni, saj jim je zakon članstvo prepovedoval (30. člen). Druge določbe za shode političnih društev se niso razlikovale od tistih za druga društva, izjema je bila le še prepoved, da se politična društva med seboj povežejo in skličejo skupni shod.

²³ Schweitzer, *Naš društveni*, str. 8.

²⁴ Jeglič, *Dnevnik* 1904, str. 15 (426).

²⁵ Schweitzer, *Naš društveni*, str. 26; Vodopivec, *O narodnem*, str. 41.

²⁶ Cvirn, *Razvoj društev*, str. 150; Vodopivec, *O narodnem*, str. 49.

Zakon o shodnem pravu z dne 15. novembra 1867 je pogoje za zborovanja določal še bolj natančno. Shode je med seboj še bolj natanko ločil, in sicer na ljudske shode, shode za povabljenе goste, shode pod milim nebom in obhode ter shode volivcev. Ljudski shod je bil shod, ki se ga je lahko udeležil vsak ali vsaka in je moral biti naznanjen tri dni vnaprej, v naznanilu pa je bilo treba navesti namen, kraj in čas shoda. Shodi po 2§ zakona so bili shodi, namenjeni le povabljenim gostom, tudi te je moral organizator oblasti naznaniti. Čeprav je poslanska zbornica leta 1893 sprejela predlog, da takšnih shodov ne bo treba več naznanjati, pa gosposka zbornica tega predloga ni potrdila. Prav tako je moral sklicatelj pripraviti seznam povabljenih, ki ga je oblast lahko pregledala. V primerjavi z zgornjima dvema oblikama shodov je za shod pod milim nebom bilo treba pridobiti dovoljenje oblasti in zgolj naznanilo shoda oblasti ni zadostovalo. Teh shodov so se smele udeležiti le polnoletne osebe. Shodov volivcev, ki naj bi bili namenjeni predvolilnim »razgovorom« in »razgovorom« z izvoljenimi poslanci, ni bilo treba naznaniti, če so le-ti bili organizirani v času volitev in ne na prostem, pod »milim nebom«. V primeru, da so bili sklicani na prostem, je zanje veljal zakon o shodih. Po koncu volitev, se taki shodi niso smeli več organizirati, na njih pa niso smeli biti prisotni ne-volivci in ne-volivke. Predvolilni shodi za občinske volitve niso spadali pod posebne shode volivcev, pač pa pod javne ljudske shode in so se tako morali naznaniti.²⁷ Ljudski shod so smele sklicati in ga voditi tudi ženske, medtem ko tujci te pravice niso imeli. Zakon z dne 26. prosinca 1907 državnega zakonika št. 18 o varstvu volilne in zborovalne svobode je še nekoliko natančneje opredelil, kaj storiti v primeru »razbitja shoda«.

Razbitje shoda je bila skrita želja vseh političnih akterjev in je v praksi pomenila, da so se pripadniki nasprotne stranke udeležili zborovanja. Na kraju zborovanja so želeli povzročiti tak nered in kaos, da je bilo treba shod razpustiti ali pa so na njem prevzeli besedo nasprotni govorniki. Zakon iz leta 1907 je bolj podrobno določil kazni za preprečevanje udeležbe nezaželenih oseb. Kot »razbitje« shoda je definiral neupravičen prihod na shod, za kar je predvideval denarno kazen. V primeru, da je nekdo motil zborovanje, je lahko sledila zaporna kazen.²⁸ Slednjo prakso lahko zasledimo že proti koncu šestdesetih let. Janez Cvirn piše o nameri Slovencev, da razbijejo »ustavni dan« nemških liberalcev v Celju 1869 in preprečijo sprejem nemško usmerjenih resolucij. Razbitje shodov je še dolgo ostalo sestavni del običajnega političnega življenja na Kranjskem in se je nadaljevalo še po prvi svetovni vojni.²⁹ Slednjo strategijo naj bi v devetdesetih letih pravzaprav vpeljali krščanski socialci in socialdemokrati, v časopisnih poročilih s shodov pa najdemo kar nekaj takšnih opisov.³⁰ Zakon je sicer učinkovito zmanjšal tovrstno politično folkloro, saj je bilo po letu 1907 razpuščenih znatno manj političnih zborovanj, kot bomo videli v nadaljevanju.

²⁷ SI AS 16, Konvoluti 1911 (policija), št. 972, 1056, 1142, 1185.

²⁸ *Zakon z dne 26. prosinca 1907.*

²⁹ Cvirn, *Nemški tabori*, str. 187–196.

³⁰ Ziller, *Moji spomini*, str. 111–115.

Oblikovanje podatkov o zborovanjih

Po zgoraj predstavljenih normativnih okvirih naj bi se ravnali državljani in državljanke monarhije, hkrati pa tudi uradniki državne in mestne uprave. Toda v kolikšni meri so se ti predpisi in vrednote dejansko spoštovali v vsakdanjem življenju, bomo videli na primeru zbranih podatkov o zborovanjih, zlasti tistih, ki pričajo o številu prepovedanih in razpuščenih shodov. Ohranjeni obrazci o številu političnih in nepolitičnih zborovanj so v fondu Deželnega predsedstva na Kranjskem, ki je vodilo statistiko. Poročila vsebujejo podatke o registriranih zborovanjih za vsako trimesečje med leti 1899–1914 po deželnih okrajih.³¹ Slednji dokumenti so verjetno nastali v sklopu cele vrste objav statističnih podatkov, ki jih je pripravljala državna oblast na Dunaju. Urad deželnega predsednika je s temi »modernimi metodami« poskušal objektivno meriti »politično gibanje v deželi«, ki je spadalo v delokrog njegovih nalog. V fondu Deželnega predsedstva tako med drugim najdemo tudi podatke o številu izdaj časopisov po trimesečjih ali številu izdanih potnih listov. Politični okraji oz. lokalna oblastva so pošiljala poročila upravi v Ljubljani, kasneje pa policijskemu oddelku, ki je podatke zbiral in izpolnil enoten obrazec za Kranjsko. Za rokovanje s podatki o zborovanjih pa ni bila zapovedana tajnost, saj je številke o prepovedanih in razpuščenih shodih vsaj enkrat omenil tudi ministrski predsednik. Zbrane informacije so verjetno služile kot kazalnik uspešnosti posameznih političnih gibanj in strank ter bile tudi dopolnilni vir k policijskim poročilom o posameznih dogodkih, ki so vznemirili javni red in mir oziroma oblast. Po drugi strani pa so bile oblasti na Dunaju tudi kazalnik »represivnosti« policijskih oblasti v posameznih deželah.

Iz izpolnjenih tabel, ki so jih vsake tri mesece okrajne oblasti poslale na Deželno predsedstvo in jih je to nato seštelo in posredovalo dalje kot *summa summarum* za deželo Kranjsko, so razvidne standardne kategorije poročanja, ki jih je predpisoval dekret, pa tudi nekatere druge rubrike, ki so bile prilagojene političnim razmeram na Kranjskem. Iz poročil je razvidno število zborovanj po shodnem in društvenem zakonu, delitev na nepolitična in politična zborovanja, jasna je politična usmeritev shoda (katoliška, liberalna, socialdemokratska, krščanskosocialna ali radikalna) in ali so bila zborovanja sklicana po Društvenem ali Shodnem zakonu. V poročilih je označen jezik zborovanja (slovenski ali nemški) in koliko jih je bilo dovoljenih, prepovedanih in razpuščenih. Oblastva so obrazce izpolnjevala po odlokih notranjega ministrstva, ki so bila izdana 17. maja 1899 (št. 2213) oziroma

³¹ V fondu Deželnega predsedstva za Kranjsko (SI AS 16) v Arhivu Republike Slovenije so na podlagi indeksov v konvolutih dostopna poročila okrajnih oblastev med leti 1899 in 1914, nekaj poročil o zborovanjih pa je dostopnih tudi v fondu Cr. K. Ministrstva za notranje zadeve (SI AS 185). V Predsedstvenih spisih II, ki spadajo v fond ministrstva, najdemo posamezna poročila iz let 1913, 1914, 1915 in 1916, v istem fasciklu (15) se nahajajo tudi poročila o zborovanjih iz leta 1913 za druge avstrijske dežele, tu najdemo poročila za Bukovino, Tirolsko in Voralberg ter Šlezijo. V istem fondu, a v Predsedstvenih spisih I (fascikel 4), najdemo poročila o zborovanjih iz let 1896, 1897, 1898 in 1899. Ob pregledu poročil o zborovanjih sem se osredotočila predvsem na poročila med leti 1900–1913, ki so v glavnem v celoti ohranjena, v tem razdobju manjkata le dve, poročilo za prvo trimesečje leta 1913 in zadnje trimesečje leta 1905.

13. marca 1899 (št. 1609) in 31. marca 1899 (št. 2134). Do leta 1896 so namreč oblasti pisale mesečna poročila o shodih, potem pa verjetno tudi zaradi manj subverzivnih političnih gibanj tovrstno poročanje preneha. V tem obdobju se je namreč delavsko gibanje v monarhiji institucionaliziralo, edino sredstvo političnega boja gibanja izven parlamentarnega okvira pa so postale demonstracije in stavke. Od odločbe, izdane 21. oktobra 1896, so se trimesečna poročila oddajala v obrazcih, kjer je oblast zanimalo predvsem statistično gibanje po zakonu o shodih in zakonu o društvih.³² V poročilih, pripravljenih med leti 1896 in 1899, je iz obrazcev razvidno število shodov, ali so bila zborovanja javna ali ne, ali je šlo za sprevide, koliko je bilo oddanih naznanil, koliko shodov je bilo prepovedanih in kakšno je bilo število pravnomočnih razsodb.

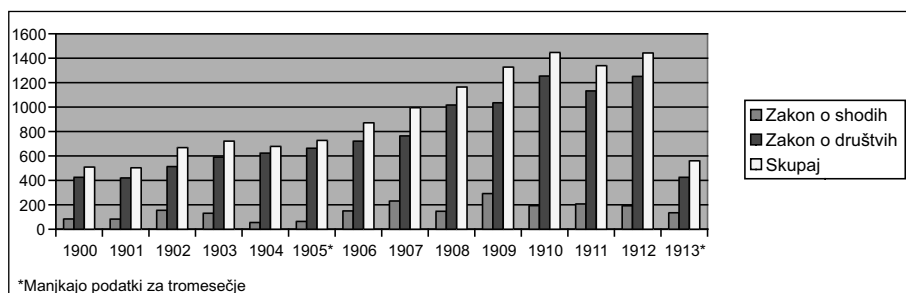
V letu 1899 so se kategorije poročanja o shodih nekoliko spremenile zaradi novo sprejetih odredb, nekatere so bile ukinjene, dodale so se tudi nove rubrike. V tabelah je bilo treba vsako zborovanje umestiti v politično orientacijo in določiti jezik zborovanja (21. 4. 1899 (št. 2619), 8. 7. 1899 (št. 3219)). Med drugim so se zbirali podatki za nemški, češki, hrvaški, slovenski, poljski in italijanski jezik, za politično orientacijo zborovanja pa so priporočali konservativno (klerikalno) kategorijo oziroma ustrezno politično orientacijo, rubrika radikalen je prišla v poštev za tista zborovanja, kjer je bilo politično gibanje nedoločljivo ali neznano.³³ Avstrijsko notranje ministrstvo je po letu 1899 zanimalo enako kot pred tem političnost zborovanj, ki pa se je sedaj merila drugače. Političnost je dobila preobleko političnih strank, ki so sedaj kanalizirale politične interese in strasti. Oblasti ni več zanimal domet zborovanja, torej ali so bili shodi namenjeni širši javnosti ali le članom društva. Vsi so spadali v isto kategorijo. Bolj jih je zanimal nosilec organizacije shodov. Katera politična stranka in katera etnična skupina je bila organizatorica zborovanja in ali so ta spadala v kontekst delovanja društev ali ne. Nedvomno so verjetno tudi na podlagi teh podatkov oblikovali in krojili notranjo politiko v državi.

Razlogi za politično mobilizacijo

V celoti gledano zbrani statistični obrazci pričajo o tem, da je število zborovanj od leta 1900 (prijavljenih, razpuščenih in prepovedanih) po obeh zakonih na Kranjskem naraščalo. Razlika v razmerju med sklicanimi zborovanji po zakonu o društvih in zakonu o shodih je vztrajno naraščala v korist prvim, kar kaže na to, da so se društvene mreže krepile in organizirale zlasti zborovanja, ki so jih oblasti označevale za nepolitična. Po številu zborovanj tako izstopata dve leti, 1910 in 1912, ko je bilo organiziranih nad 1.400 zborovanj. Največ zborovanj po zakonu o shodih je bilo leta 1909 (prevladujejo politična). Največ nepolitičnih in političnih zborovanj po zakonu o društvih pa leta 1910. V nadaljevanju bom predstavila zlasti politična zborovanja in njihova razmerja med posameznimi političnimi opcijami, saj pri nepolitičnih shodih strankarska usmerjenost zborovanja ni zabeležena.

³² *Normalien-Sammlung für*; str. 227.

³³ *Normalien-Sammlung für*; str. 227.

Graf 1: Število političnih in nepolitičnih zborovanj po zakonu o društvih in zakonu o shodih med leti 1900–1913

SLS je tako kot liberalna stranka največ političnih shodov (po zakonu o shodih) organizirala v letu 1909. Odstopajoče visoko število katoliških zborovanj bi se verjetno dalo pripisati aferi »brošura škofa Jegliča«. Drobná rdeča knjižica, v kateri je škof Anton Bonaventura Jeglič podal nasvete ženinom in nevestam med drugim tudi o spolnosti, je dala pobudo za organizacijo kar 58 zborovanj SLS v zadnjih treh mesecih leta 1909.³⁴ Največ političnih zborovanj tako niso povzročile zahteve po demokratičnih reformah ali volitve, pač pa politična afera, ki so jo sprožile škofova navodila o spolnosti in morali, ki je raznela politične razmere.³⁵ Pravkar omenjeni dogodki zgovorno pričajo o vrednotah in razumevanju političnega diskurza na Slovenskem, ob katerem je najbolj prosperirala SLS. Ta je zakoreninjene katoliške vrednote, ki so imele najobširnejši mobilizacijski kapital na Kranjskem, vzela pod svoje okrilje. Shodi v podporo škofu Jegliču so bili po odzivu primerljivi s shodom proti civilni zakonski zvezi v letu 1906, ki ga je sicer le enega organizirala SLS. Tedanja akcija za ohranitev zakramentalne narave zakonske zveze je bila na Kranjskem v primerjavi s preostalo Avstrijo zelo uspešna, saj je bilo tu nabranih kar 5 % vseh podpisov.³⁶ *Slovenec* je obe kampanji primerjal: *Kakor se je takrat šlo za gonjo sovražnikov krščanskih načel, zoper svetost rodbine in rodbinskega življenja, tako se gre tudi danes za enako prikazen v našem življenju: gre se zopet za gonjo zoper čistost, zoper svetost, zoper nedotakljivost rodbinskega življenja.*³⁷ Politično tako ni bilo razumljeno v kontekstu državljskih kreposti poti k reformam, pač pa konservativno in moralno ter pravzaprav zelo osebno. Abstraktnost državljskih pravic in svobode se je tako zdela daleč proč od lokalne skupnosti in življenjskih problemov in konec koncev od takratne lestvice vrednot.

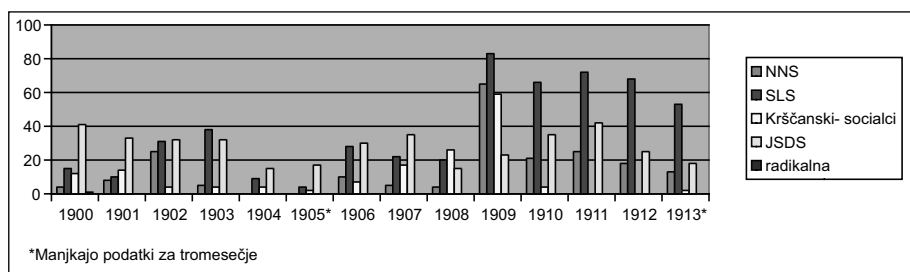
Analiza števila političnih katoliških zborovanj na Kranjskem po posameznih letih nam pokaže, kateri dogodki so delovali kot spodbuda za več aktivnosti katoliškega tabora. Sklepamo lahko, da je organizacija III. katoliškega shoda leta 1906 dala pobudo za naraščanje števila shodov SLS, saj je pred tem veter

³⁴ Gorenjec, 4. 12. 1909, Krinko dol! Proč ž njima!; Erjavec, *Zgodovina katoliškega gibanja*, str. 179, 243, navaja 57 shodov.

³⁵ Erjavec, *Zgodovina katoliškega gibanja*, str. 177; Cvirn, *Jegličeva brošura*, str. 100.

³⁶ Cvirn, *Boj za sveti zakon*.

³⁷ *Slovenec*, 22. 11. 1909, Sijajni shod v Ljubljani.

Graf 2: Politična zborovanja po zakonu o shodih

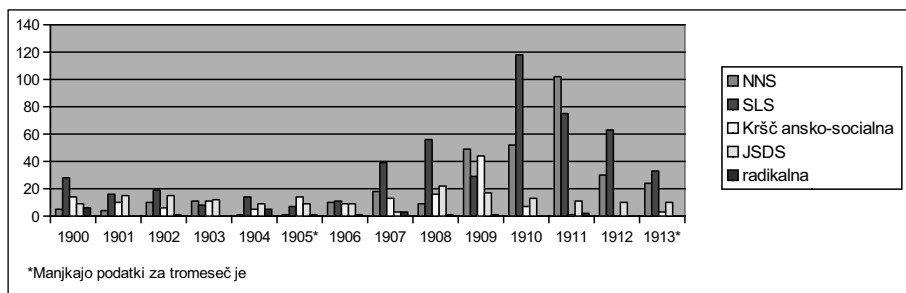
v jadrnih katoliškega gibanja pojemal in je število zborovanj začelo celo upadati. Tako po vsej verjetnosti lahko pripišemo tudi visoko število katoliških zborovanj v letu 1900 II. katoliškemu shodu. Vzpon v številu političnih katoliških zborovanj v letih 1902/03 (po zakonu o shodih, pa tudi po zakonu o društvu) bi lahko pripisali prvemu velikemu shodu strankinih zaupnikov, na katerem se je stranka prvič tudi formalno konstituirala in sprejela načrt za svojo politično organizacijo po sodnih okrajih.³⁸ Tudi nenaden dvig političnih shodov društev v letu 1907 gre morda poleg katoliškemu shodu pripisati spremembam v organizaciji stranke. SLS je tedaj začela nadgrajevati svojo stanovsko politično organizacijo, obstoječa katoliška politična društva so se preoblikovala v Kmečke zveze, ki so posegla v prve državno- in deželnozborske volitve za splošno kurijo v letih 1907 in 1908. Vzpon v številu zborovanj SLS v letu 1910 pa je preprosto razložljiv z združitvijo kategoriji katoliška in krščanskosocialna usmeritev shoda v isto rubriko Slovenska ljudska stranka. Tedaj se stranka reorganizira v VLS, krščanskosocialno gibanje, ki je od leta 1906 začelo pridobivati sindikalni oziroma strokovni značaj³⁹ je kot »skrajno levo krilo ljudske stranke« bilo uspešno umeščeno v stranko.⁴⁰ To, da je največ zborovanj po obeh zakonih organizirala katoliška stranka, potrjuje obstoj močne mreže pripadajočih in delujočih društev kot delovanje dobre strankarske organizacije. Medtem socialdemokrati niso imeli na voljo tako dobre mreže društev in so preferirali organizacijo shodov po zborovalnem zakonu.

Tudi maloštevilni liberalci niso v razumevanju političnega prednjačili pred večino katoliških pristašev. Politično delovanje so razumeli zelo instrumentalno in organizirali največje število shodov (po zakonu o shodih) v letu 1909, ko se je stopnjeval razkol med mladimi in starimi v liberalni stranki. Takrat je liberalna stranka poskušala strniti svoje vrste in v vsakem sodnem okraju organizirati svoje

³⁸ Erjavec, *Zgodovina katoliškega gibanja*, str. 115. Veliko število političnih društvenih zborovanj katoliškega tabora po zakonu za društva v letu 1902 lahko morda pripišemo tudi navduševanju ljudstva za organizacijo zveze katoliških nepolitičnih društev – Slovenske krščanske socialne zveze, ki je v vsaki župniji krepila ustanavljanje izobraževalnih in prosvetnih društev.

³⁹ Cvirn, *Jugoslovanska strokovna zveza*, str. 99.

⁴⁰ Jugoslovanska strokovna zveza je pod vodstvom Moškerca uspešno nadaljevala organizacijo zborovanj, saj si je namreč za zastavil za cilj zlasti organizacijo rednih shodov. Stiplovšek, *Razmah strokovnega-sindikalnega*, str. 59. Erjavec, *Zgodovina katoliškega gibanja*, str. 154, 240, 312.

Graf 3: Politična zborovanja po zakonu o društvih

odbore. Tudi v tem primeru je decentralizacija stranke in njena organizacija v zaledju glavnega mesta žela uspehe. Na povečano število liberalnih zborovanj v istem letu pa je verjetno vplivala tudi ustanovitev Narodne delavske organizacije. Liberalna stranka je sicer raje organizirala shode po društvenem zakonu in tako ohranjala družbeni elitizem, v tem smislu izstopa po številu zborovanj leto 1911. Najverjetneje je bila njihova gostota v tesni povezavi z občinskimi volitvami za Ljubljano, to je hkrati bilo tudi edino leto, ko je liberalna stranka organizirala po društvenem zakonu več zborovanj kot SLS. Liberalci so največ zborovanj organizirali v prvem in drugem trimesečju leta 1911, ko so lokalnim volitvam v juniju sledile državnozborske volitve. Obrazci sicer niso beležili predvolilnih zborovanj za deželnozborske in državnozborske volitve, saj to po zakonu ni bilo treba. Kljub temu pa se ob pregledu prijav shodov pokaže, da so nekatere politične stranke vseeno prijavljale tudi predvolilne shode za deželnozborske volitve.⁴¹ Visoko število prirejenih vseh političnih zborovanj v letu 1909 (zasluga gre zlasti SLS) sugerira, da volitve niso pretirano vplivale na delovanje političnih strank na Kranjskem, saj celo leto 1911, ko so potekale »vročične« ljubljanske volitve, po številu shodov, ki bi po zakonu morali biti vključeni v poročilo, ni prehitelo leta 1909. Zdi se, da je mobilizacija privrženecv ostajala visoka tudi v ne-volilnem času, napetost med obema taboroma pa se je konstantno ohranjala tudi v času občinskih volitev, saj so se te na Kranjskem odvijale vsako leto. Verjetno bi veljalo predvolilne aktivnosti političnih strank še bolj podrobno raziskati, predvsem pa pridobiti strnjene podatke o nihanju števila predvolilnih shodov, ki v statistiko niso vključeni. Na podlagi pridobljenih podatkov pa se zdi, da so bili shodi razumljeni kot sestavni del običajnega delovanja stranke, ki so postali še posebej množični, če so se le nakazale primerne mobilizacijske teme.

Presenetljivo je, da je katoliški stranki (519) po številu dovoljenih zborovanj po Zakonu o shodnem pravu sledila JSDS (393) in ne liberalna stranka (203), ki očitno ni imela namena mobilizirati množice. Socialdemokrati so največ shodov organizirali v letu 1911, ko so potekale občinske volitve za Ljubljano in volitve v

⁴¹ SI AS 16, Konvoluti za leto 1911 (policija), št. 2260, 3409. Izvršni odbor Narodne napredne stranke je priredil shoda z eno samo točko – predstavitev kandidata za deželnozborske volitve Adolfa Ribnikarja. (Glej še št. 3548).

državni zbor. JSDS se je zgledovala po avstrijski socialdemokratski stranki,⁴² ta pa po nemški, obe sta bili po svojem delovanju zelo moderni stranki. Prvi sta na primer zahtevali strankarsko disciplino in uvedli množično članstvo s centralnim vodstvom. Socialdemokrati so bili prvi, ki so začeli pobirati članarino na Slovenskem, in sicer vse od leta 1893, najprej za avstrijsko in nato jugoslovansko socialdemokratsko stranko.⁴³ JSDS je bila že od samih začetkov organizirana po krajevnih, okrajnih in deželnih organizacijah, ki so jim načelovali ustrezni politični odbori.⁴⁴ SLS je šele 1902 ustanovila svoj ljudski sklad, s katerim je zbiral prispevke za stranko, vendar je pozivala, da vsak plača po svojih sposobnostih.⁴⁵ Vendar pa se JSDS sodobnih principov delovanja političnih strank v praksi v celoti ni uspelo držati, predvsem zaradi skromnih pogojev delovanja na Kranjskem. Moderna načela in vedno bolj trdna izhodišča organizacije⁴⁶ JSDS niso vplivala na večjo intenziteto zborovanj po shodih, čeprav naj bi članstvo v stranki naraščalo. Bolj kot zborovanja je k relativni uspešnosti stranke, če uspešnost merimo v volilnih rezultatih, pripomogla organizacija novih društev, kar je bila med drugim tudi prednost SLS. Delovanje NNS in JSDS so, bolj kot bi to veljalo za SLS, krojile volitve in pri tem so bili za razliko od SLS manj proaktivni. Odzivali sta se na volilne okoliščine, sami pa nista ponujali tem, ki bi prebivalce in prebivalke Kranjske uspešno privabile in navdušile za shode.

Iz grafov se da razbrati tudi presenetljivo nizko število shodov JSDS v letu 1905, kljub temu da manjkajo podatki za zadnje četrletje. Tedaj so socialdemokrati povsod po monarhiji organizirali shode za splošno in enako volilno pravico, tudi za ženske.⁴⁷ Shodom so se na Kranjskem 1905 pridružili tudi krščanski socialci, ki so sami organizirali vsaj 16 shodov v zadnjem trimesečju leta.⁴⁸ Po vsej verjetnosti pa je bila številka še vsaj nekoliko večja, saj je samo na eno oktobrsko nedeljo bilo skupaj organiziranih 12 zborovanj.⁴⁹ Nedvomno je tudi ta odločitev za skupen nastop obeh delavskih gibanj pripomogla k manjšemu številu socialdemokratskih zborovanj na Kranjskem. Vsekakor pa se je spremenila percepcija zahteve po splošni in enaki volilni pravici. Še 12. oktobra 1902 je zborovanje za splošno in enako volilno pravico po mnenju oblasti predstavljalo grožnjo javnemu redu in miru. Tedaj je SLS najavila ljudski tabor v Ljubljani; katoličani naj bi množično zborovali za splošno in enako volilno pravico, toda organizacijo shoda je oblast prepovedala iz strahu pred nemiri in preburnimi odzivi ljubljanskega prebivalstva.⁵⁰ 29. novembra 1905

⁴² Henrik Tuma govori o JSDS kot »privesku« avstrijske socialdemokracije. Tuma, *Iz mojega življenja*, str. 310.

⁴³ Prijatelj, *Slovenska kulturno politična*, str. 447.

⁴⁴ Vidic (ur.), *Ilustrirana zgodovina Slovencev*, str. 270.

⁴⁵ *Slovenec*, 31. 10. 1902, Somišljeniki.

⁴⁶ Leta 1905 je ustanovljeno socialdemokratsko strokovno sindikalno tajništvo s sedežem v Trstu. Leta 1908 je začelo delovati socialdemokratsko strokovno sindikalno tajništvo v Ljubljani.

⁴⁷ Gestrin in Melik, *Slovenska zgodovina*, str. 297; Glej še SI AS 185, Predsedstveni spisi II, fasc. 34.

⁴⁸ SI AS 185, Predsedstveni spisi II fasc. 34; Erjavec, *Zgodovina katoliškega gibanja*, str. 120.

⁴⁹ Jeglič, *Dnevnik*, 1905, str. 82 (493).

⁵⁰ *Slovenec*, 20. 9. 1902, Shod prepovedan; *Slovenec*, 19. 8. 1902, Ljudski tabor.

pa je množica ljudi z rdečimi zastavami na čelu s socialdemokratskimi voditelji odločno zahtevala splošno in enako volilno pravico, toda poulične demonstracije niso bile prepovedane ali razpuščene.⁵¹ Demokratizacijo je vse bolj podpirala tudi regionalna oblast, prepoved shodov pa je, kot bomo videli, vse bolj pridobivala instrumentalni značaj strankarskih interesov.

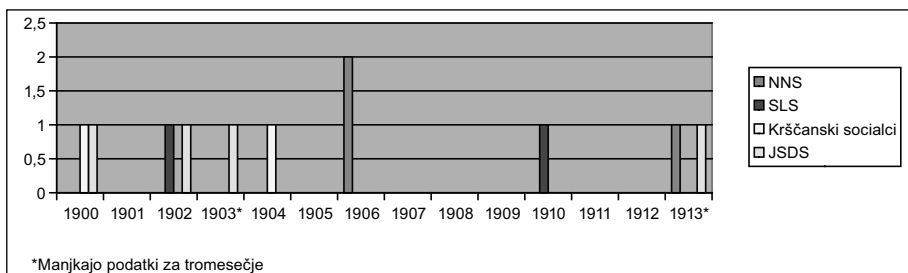
Spopad v imenu političnih idej in prepovedi zborovanj

Po zakonu o shodih je bilo največ dovoljenih zborovanj, ki so bila »in media res« razpuščena, ker je bil bodisi ogrožen javni mir in red bodisi ker so degenerirale v protizakonito stanje v letu 1900 in 1906. »Razbitje shodov« s strani konkurenčne politične opcije nasprotnikov in onemogočenjem njegove izvedbe je poskrbelo za dokončno »ponižanje« tekmecev in spektakel lastne zmagovitosti. Toda ko je bila po letu 1907 sprejeta nova zakonodaja, ki je zaostila kaznovanje »razbitja shodov«, so bila razpuščena le še tri zborovanja. Največ razpuščenih zborovanj je bilo socialdemokratskih (4), po dve je oblast naknadno onemogočila krščanskosocialnemu gibanju, liberalni stranki in katoliški stranki. V letu 1906 je bil tako razpuščen shod liberalne stranke v Mestnem domu, ko je na shod NNS prišlo tudi veliko pripadnikov obeh nasprotnih političnih strank, ki so ugovarjali govornem z medklici, motili shod in poskušali podati nezaupnico sklicateljem zborovanja, nato pa se je shod končal z vsesplošnim pretepom.⁵² Pretepi kot povod za zaključek shoda niso bili redki, pa vendar vsi niso bili povod za razpustitev shoda, tako se recimo zaradi pravega spopada ni zaključil shod socialdemokratov v prvi polovici leta 1904. Zelo nazoren opis pravi: *»Sodrug Vičič je priletel s stolom nad nje in za njim drugi soc. demokratje. Hoteli so s surovo silo vsako opozicijo izsiliti iz dvorane. Delavke pa so krepko zapele cesarsko pesem, da bi napravile mir, a soc. demokratje so še bolj pihali. Razvil se je pravcati boj. Četa kršč. socialcev je branila delavke. Soc. demokratje so s pripravljenimi kavelji trgali obleke. Linhart je delavke suval! Tako se je menda dogovoril v soboto s soc. dem., katere je hujskal do opolnoči. Sodrug Lavtar je upil na reditelje, naj zastavijo vrata in naj ne puščajo v dvorano ljudi. Tako umevajo soc. dem. »Ljudski shod«! Nad eno uro je trajal boj. Končno so morali soc. dem. otvoriti shod ...«*⁵³ Razpravljanje s političnimi nasprotniki s pomočjo »stolov in polen« je bilo del vsakdanjega političnega življenja in očitno v nekaterih primerih celo dopustno, ko pa je bila politika razumljena zelo, zelo osebno, odnos do nasilja pa bolj toleranten. Razbitje nasprotnikovih shodov za promocijo lastne politične opcije je bilo pravzaprav nekaj običajnega. Sopotnik socialdemokratskega kandidata Antona Dermote, Albin Prepeluh, se je spominjal: *»Obhodila sva skoraj vse važne kraje in jezilo naju je prav za prav le to, ker ni bilo*

⁵¹ Jeglič, *Dnevnik*, 1905, str. 93 (504).

⁵² *Slovenec*, 14. 7. 1906, Tedenski pregled; *Slovenski narod*, 13. 7. 1906, Shod v Mestnem domu.

⁵³ *Slovenec*, 11. 1. 1904, Shod social. Demokratov v senci policijskih mesecev.

Graf 4: Razpuščena politična zborovanja

na shodu nobenega nasprotnika, ki bi resno ugovarjal. Poslej sva sama poiskala nasprotno shodo in enega – v Mojstrani- celo okupirala zase ...»⁵⁴

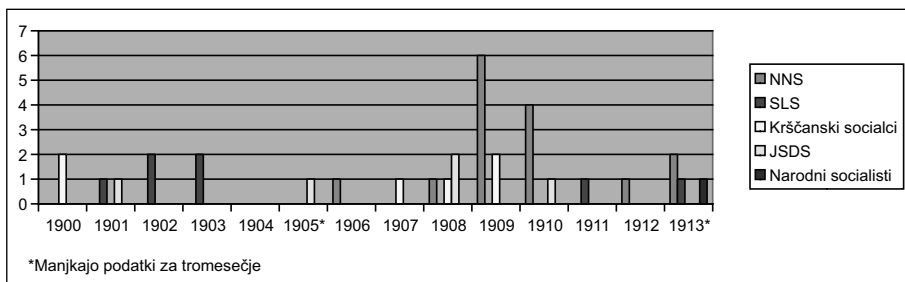
Pomembnejši regulator za omejitev nasilja je bolj kot razpustitev shoda na licu mesta bila možnost prepovedi shoda. Največ zborovanj je bilo prepovedanih na podlagi naznanil, ki so jih prijavitelji oddali pred shodom, in v tem pogledu še enkrat izstopa leto 1909, ko je bilo onemogočenih osem shodov. Število prepovedi je najverjetneje povezano z nasploh visokim številom organiziranih zborovanj v tem letu. Več kot tri zborovanja so bila prepovedana še v letih 1908, 1910 in 1913. Vendar pa korelacije med velikim številom organiziranih in prepovedanih zborovanj ne moremo v celoti potrditi. Saj vsaj dve leti (1908 in 1913) ne izstopata po številu organiziranih zborovanj, gre pa za leti, v katerih se zaostrijo notranjepolitične razmere. V letu 1908 so se tako zgodile protinemške demonstracije, ki so se končale z dvema smrtnima žrtvama. V letu 1913 pa so se bile balkanske vojne, oba dogodka sta stopnjevala nacionalna čustva. Toda še bolj podroben pogled na svetovnonazorsko usmeritev zborovanj nam razkrije še druge zanimive dimenzije instrumenta prepovedi. Največ zborovanj, ki so bila prepovedana na podlagi namena shoda, zapisanega v naznanilu, je po zakonu o shodih organizirala liberalna stranka, skupaj 14 zborovanj, nato je sledila najpomembnejša politična stranka v deželi, katoliška stranka s 7 zborovanji, krščanskosocialnemu gibanju in socialnim demokratom so prepovedali vsakemu po pet zborovanj. Po društvenem zakonu so bila prepovedana tri politična zborovanja, dva so organizirali krščanski socialci in enega liberalna stranka. Nekatere razloge, zakaj so bila posamezna politična zborovanja prepovedana, lahko najdemo v ohranjenem spisu o zborovanju krščanskosocialnega društva Ljubljana.⁵⁵ Društvo Ljubljana je pravzaprav bilo pevsko društvo, 24. marca 1907 se je namenilo organizirati shod za povabljenec po drugem členu društvenega zakona,⁵⁶ z eno samo točko – Narodni dom (društvu so bili odpovedani prostori v njem). Organizatorji shoda so načrtovali, da bo shod društva prerasel v sprevod po ulicah Ljubljane. Oblast je dogodek prepovedala in v obrazložitvi zapisala, da bi po vsej verjetnosti prišlo do izgrediv, saj bi se sprevoda udeležili tudi tisti, ki bodo prisostvovali katoliškemu zborovanju v Unionu, ta naj bi bil kljub napovedi kot

⁵⁴ Prepeluh, *Anton Dermota*, str. 189.

⁵⁵ SI AS 16, Konvoluti 1907, št. 1211.

⁵⁶ *Slovenec*, 21. 3. 1907, Uprava »Narodnega doma« in »Ljubljana.

shod za povabljenje pravzaprav ljudski shod. Na njem naj bi se strasti ljubljanskih katoličanov že dodobra razgrele, saj naj bi se govorilo »o gonji proti katoličanom v Franciji«. ⁵⁷ Obe prireditvi naj bi bili tesno povezani, kar je oblast sklepala na podlagi govoric v mestu in krščanskosocialnih glasil. Udeleženci shoda iz Uniona naj bi se pridružili povorki pevskega društva. Liberalno usmerjeni Ljubljančani pa naj bi shod želeli preprečiti, saj bi spreved razumeli kot provokacijo v ljubljanski liberalni trdnjavi, posledično bi lahko prišlo do nemirov in bi bila motena red in mir. Vendar pa je treba dodati še nekaj, večina katoliških shodov je bilo prepovedanih do leta 1908, večina liberalnih shodov pa po letu 1909, ko je liberalno večino v deželni zboru zamenjala katoliška. V letu 1909, v maju, je bil tako prepovedan shod liberalne stranke v Mestnem domu ob osmih zvečer, ker naj bi potekal prepozno in naj bi tako obstajala nevarnost izgredev. ⁵⁸ Pri tem velja dodati, da so politični shodi zlasti ob nedeljah res vršili v opoldanskih urah, medtem ko so politični sestanki med tednom praviloma potekali v večernih urah. Iz vrste indicov sklepamo, da je na odločitev deželnega predsedstva o prepovedi shodov vplivala tudi politična orientacija deželnega predsednika in oblasti v deželni zboru. Zagotovo pa so največja trenja vsaj med liberalno in katoliško stranko, če sodimo po organizaciji zborovanj, bila med leti 1908–1911, v času uveljavitve volilne reforme za Kranjski deželni zbor in za mesto Ljubljana. Avstrijska državna uprava tako še zdaleč ni bila avtonomna, pritrditi moramo zaključkom W. Heindl, da je uradništvo tudi na Kranjskem delovalo v okviru pokroviteljskih mrež političnih strank. ⁵⁹ V času, ko je bil deželni predsednik Viktor baron Hein, je bila vlada naklonjena liberalno-nemški koaliciji v deželni zboru in odboru ter sovražno nastrojena do vzpenjajoče se katoliške stranke, še zlasti do vloge škofa Jegliča. Hein je, čeprav načelnik državne uprave na Kranjskem, v času Körberjeve vlade na Dunaju poročal o fanatični kranjski duhovščini in njihovem brezobzirnem boju za oblast. ⁶⁰ Zamenjava Heina z bolj prokatoliško usmerjenim Schwarzom pa bi lahko imela za posledico tudi prva dve prepovedani liberalni zborovanji v letu 1906.

Graf 5: Prepovedana politična zborovanja

⁵⁷ *Slovenec*, 26. 3. 1907, Sijajna manifestacija ljubljanskih katoličanov.

⁵⁸ *Slovenski narod*, 4. 5. 1909, Prepovedan shod.

⁵⁹ Heindl, *Bureaucracy, Officials*, str. 35–57.

⁶⁰ Jeglič, *Dnevnik*, 1902, str. 2 (194).

Zgornji podatki o številu prepovedanih shodov pa govorijo tudi o tem, da je v pričujočem desetletju popustil pritisk politične cenzure. Pojenjala je subverzivnost delavskega gibanja, ki se je prilagodilo okvirom zakona in postalo zmernejše. Razloge, da v številnih spominih socialdemokratskih aktivistov najdemo omembe nasprotnega, moramo verjetno bolj pripisati pretiravanju o lastni zaslužnosti in izpričevanju prave politične usmerjenosti (radikalnosti) v socialistični Jugoslaviji.⁶¹ Pojemanje cenzure in pritiska oblasti dokazuje tudi objavljeni zapis govora ministrskega predsednika Körberja, ki je leta 1902 poročal, da si nadvse prizadeva za poenotenje delovanja državne uprave, da je večkrat zaukazal dodaten pregled in nadzor okrajnih glavarstev, vse z razlogom, da se poenoti tolmačenje zakonov. Zlasti veliko napak naj bi namreč nastalo pri razlagi društvenega in zborovalnega zakona. Premier je nato s podatki za leto 1901 dokazoval, da je bilo skupaj prijavljenih kar 82.248 shodov po vsej Cislajtani in samo 341 prepovedanih ter razpuščenih 98. Po njegovem je vse to pričalo tudi o modernejši državni upravi.⁶²

Politični zemljevid dežele Kranjske

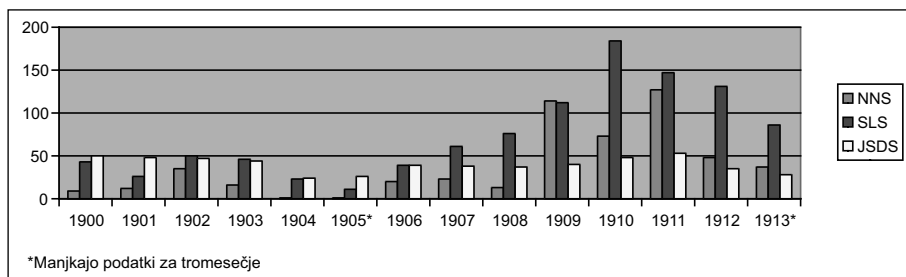
Pregled gibanja števila zborovanj po posameznem političnem taboru presenetljivo kaže, da liberalci vsaj glede organizacije zborovanj niso bili v dialektičnem odnosu s katoliško stranko in da večje število katoliških zborovanj še ni pomenilo tudi več liberalnih zborovanj. Razloge moramo verjetno iskati v drugačni in manjši članski sestavi stranke. Kot piše Jurij Perovšek, se je stranka opirala predvsem na posvetno inteligenco, mestne bogataše, drobno buržoazijo, učiteljstvo, stranka nikoli ni računala na širše ljudske množice.⁶³ Razmerje med številom zborovanj ene in druge stranke tako vztrajno niha, do razmerja 1 : 23 v letu 1904, do leta 1909, ko je liberalna stranka v organizaciji političnih zborovanj po obeh zakonih (zlasti po društvenem) celo prekosila SLS. Zdi se, da sta obe politični stranki delovali po povsem drugačnih principih. Če na politični zemljevid Kranjske umestimo še tretjo politično silo JSDS, vidimo, da je ta vsaj na prelomu stoletja lahko zelo uspešno konkurirala SLS, v letih 1900, 1901, 1904 in 1905 je organizirala celo več zborovanj kot SLS (ni upoštevano število krščanskosocialnih zborovanj), vendar pa ta niso pripomogla k njeni uspešnosti. V letih 1908 in 1909 je število zborovanj krščanskih socialcev že preseglo število zborovanj socialdemokratov, ki so začeli potem pospešeno vzpostavljati društveno mrežo. Vse to kaže, da zborovanja kljub izredni pomembni vlogi, ki jim je bila pripisana v razumevanju sodobnikov, niso bila odločilna za mobilizacijo volivcev.

Posebno zanimivo kategorijo v obrazcih predstavljajo radikalno usmerjena zborovanja. Radikalna usmeritev naj bi sprva pravzaprav bila kategorija za neumeščena zborovanja, toda na Kranjskem so podobno kot drugje zato oblikovali

⁶¹ Regent, *Spomini*, str. 63; Cugvich, *O početkih delavskega*, str. 175; Kermavner, *Začetki slovenske socialne*, str. 31, 357–360.

⁶² *Slovenec*, 6. 3. 1902, Državni zbor.

⁶³ Perovšek, *Na poti v moderno*, str. 53.

Graf 6: Razmerje med liberalnimi, socialdemokratskimi in katoliškimi zborovanji

posebno kategorijo in ohranili radikalno usmeritev. Radikalna zborovanja se v tabeli zborovanja po zakonu o shodih pojavijo samo enkrat, v letu 1900. Po zakonu o društvih pa se kot posebna kategorija pojavijo bolj pogosto, kar 21-krat. Največkrat v letu 1900 (šestkrat) in v letu 1904, ko se pojavijo petkrat. K zborovanjem radikalne vrste lahko prištevamo zborovanja narodno radikalnih študentov oziroma dijakov, katerih radikalnost je na Slovenskem, ne glede na oznako masarikovci, odmevala bolj v narodnostnih vsebinah kot pa v socialnih.⁶⁴ Narodno radikalni dijaki in študenti so se v glavnem zbirali okrog svojih glasil, pa vendar jim vseh šest radikalnih zborovanj, ki so se zvrstila v letu 1900, ne moremo pripisati, saj je znano le eno. Obstaja tudi možnost, da je deželna uprava kot radikalna označila zborovanja krščanskih socialcev, ki so se aktivno vključili v priprave na drugi katoliški shod. Zborovanja iz leta 1904 lahko v celoti pripišemo društvu Akademija, ki je bilo tedaj ustanovljeno.⁶⁵ Vladimir Ravnihar se spominja, da je bilo delovanje »mladih radikalnežev« okrog Akademije neutemeljeno označeno za »novo stranko«. Eden od ključnih ciljev društva so tako bila »predavanja po deželi«, katerih naj bi že kmalu organizirali 18 s 1.180 udeleženci.⁶⁶

Politična zborovanja nedoločene smeri so se umeščala v posebno kategorijo, vendar pa so uradniki občasno kakšno zborovanje, ki sicer ni spadalo v pet prevladujočih kategorij in bi moralo biti umeščeno v kategorijo »nedoločeno«, posebej dopisali in mu tako določili politično usmeritev. Vsa zborovanja nedoločene smeri so bila do leta 1907 umeščena v kategorijo neznan, po tem letu pa so uradniki zraven petih kategorij političnih usmeritev dodali nove. Dodali so kategorijo liberalna kmečka stranka in tako zabeležili ustanovitev nove politične stranke na slovenskem političnem zemljevidu, Kmečke stranke za Notranjsko. Ta je tudi kandidirala na državnozborskih volitvah 1907 in za deželnozborske volitve 1908.⁶⁷ Kljub temu pa je zanimivo, da je v letu 1907 delovala tudi Slovenska gospodarska stranka, ki je zabeležena le v zadnjem četrletju leta 1907, po vsej verjetnosti kot Slovenska gospodarska zveza. Stranko so ustanovili mladi liberalci, razlog, da stranka ni omenjena že prej, je morda tudi, da stranka tistega leta ni kandidirala za državni

⁶⁴ Pleterski, *Nekaj vprašanj slovenske*, str. 91.

⁶⁵ Cvirn, *Masarykovci*, str. 23.

⁶⁶ Cvirn, Melik, in Nečak, *Mojega življenja pot*, str. 52.

⁶⁷ Bergant, *Slovenski klasični liberalizem*, str. 111. V letu 1907 je ustanovljena tudi Slovenska kmečka stranka, ki jo je ustanovil Alojz Frank.

zbor.⁶⁸ Mogoče je tudi, da so zborovanja Slovenske gospodarske stranke spadala v kategorijo neznano, saj je zapisano za II. trimesečje leta 1907 kar 19 zborovanj v kategoriji neuvrščeno. V naslednjih letih obe politični stranki izgineta iz obrazcev, zadnja je v letu 1908 omenjena kategorija »agrarisch«, s čimer je verjetno mišljena Kmečka stranka. Statistični obrazci vseh političnih gibanj niso zabeležili, saj se kot posebna kategorija nikjer ne pojavi Narodna delavska organizacija, ki je bila, denimo, ustanovljena leta 1909 na Kranjskem. Po drugi strani pa nekateri primeri kažejo, da v obrazcih ni podatkov niti o vseh dovoljenih oziroma prepovedanih zborovanjih. V tabelah za leto 1901 ni nikjer označeno prepovedano predavanje Ivana Tavčarja o Ženi in politiki, ki naj bi ga imel v Splošnem ženskem društvu 22. decembra.⁶⁹ Zbrani statistični podatki niso povsem zanesljivi in podajajo le približno sliko političnega gibanja v deželi Kranjski.

Rast »političnosti«

Ob pregledu tabel o zborovanjih opazimo predvsem ostro ločnico, ki je delila politična in nepolitična zborovanja, kar je verjetno bila tudi posledica zakonske opredelitve, čeprav so bile zakonsko zelo natančno opredeljene tudi oblike shoda (članski, javni, na javnem prostoru), za katere obrazci ne vključujejo podatkov. Vsekakor se pri ločnici na politična in nepolitična zborovanja zastavlja vprašanje, kje je ta meja potekala, in tudi, kako hitro se je spreminjala. Če je bilo tako v decembru leta 1901 predavanje Ivana Tavčarja o Ženi in politiki v Splošnem slovenskem ženskem društvu prepovedano (SSŽD), je bilo leta 1911 zborovanje socialdemokratov in socialdemokratk, ki je potekalo pod naslovom Žena in politične pravice, dovoljeno.⁷⁰ Ivan Tavčar je leta 1902 ugotavljal, da je bilo njegovo predavanje pod naslovom *Žena in politika* prepovedano, ker SSŽD ni politično društvo in se zato ne sme »pečati s politiko«. Toda regionalna oblast za zborovanje Mednarodnega dneva žena iz leta 1911, pa tudi za zborovanje 1913, ko je Alojzija Štebi oziroma najverjetneje Vzajemnost (oziroma ženska podružnica) sklicala shod pod naslovom Žena in politične pravice, kjer je predvsem zahtevala volilno pravico žensk, ni imela zadržkov.⁷¹ Kot smo videli, pa je leta 1907 tudi pevsko društvo Ljubljana organiziralo politični shod, ki bi bil dovoljen, če le ne bi bili na isti dan organizirani dve katoliški zborovanji in ne bi bile politične strasti v ljubljanski liberalni trdnjavi preveč razvnete. Meja med političnimi in nepolitičnimi zborovanji se je ne le stalno spreminjala, bila je tudi izmuzljiva tudi zato, ker se je pojem političnega v prvem desetletju 20. stoletja začel širiti.

S širitvijo politične sfere se je povečevalo število vseh – političnih in nepolitičnih zborovanj. Če je sprva bila udeležba v politiki zelo omejena in so bila zborovanja dostopna le volivcem, premožnim moškim, so kasneje ta postala dosegljiva vsem

⁶⁸ Bergant, *Slovenski klasični liberalizem*, str. 144.

⁶⁹ ZAL, LJU 285, škatla 4, Letno poročilo 1901, str. 2.

⁷⁰ SI AS 16, Konvoluti 1911 (policija), št. 908.

⁷¹ SI AS 16, Konvoluti 1913 (policija), št. 617.

moškim, ne glede na socialni status. Politika se je odvijala v prostorih moškosti (v glavnem v gostilnah, klubih), utrjevalo jo je moško druženje in obredje (pogostitve volivcev, pijančevanje).⁷² Ker je ženskam bilo članstvo v političnih društvih prepovedano in ker v veliki večini niso imele volilne pravice, se je politika oblikovala na konceptih moškosti. Že v drugem delu prvega desetletja novega stoletja pa so v politično sfero začele vstopati ženske. Šlo je za posledice demokratizacije političnega življenja in nastanka množičnih strank.⁷³ Pragmatična SLS je tako izpopolnjevala svoj marketinški pristop in razvijala nove tehnike mobilizacije ob volitvah. Tako je, recimo, za vsako ulico v Ljubljani predvidevala svojega strankarskega zaupnika, ki je imel predvsem agitacijsko nalogo. Že leta 1906 je bila naloga številnih žensk poizvedovati, kdo stanuje v določeni ulici, kdo je zanesljiv, kdo nasproten.⁷⁴ Svojo nalogo naj bi tako uspešno opravile, da so bila naslednje leto na shodu zaupnikov sprejeta posebna navodila, ki so odborom SLS naročila, naj poleg moških poiščejo tudi ženske agitatorke.⁷⁵

Posamezni politični tabori na Slovenskem so zelo uspešno začeli opravljati tudi funkcijo družbene integracije, kar je pomenilo, da politična stranka ni skrbela le za politično predstavništvo prebivalstva ali za ekonomsko podporo, pač pa je poskrbela celo za družabnost, socialne mreže in osmišljanje sveta. Politične stranke so s svojim delovanjem prodrle v vsakdanje življenje. Tako so tudi osebne in intimne zadeve postale politične. Alojzija Štebi, ki je v tistem času kot učiteljica službovala v oddaljenih krajih Kranjske, je v svojih pisemih nenehno spraševala svoje dopisnike, kdaj se bodo ali se udeležijo kakšnega shoda.⁷⁶ Ločevanje na politično in nepolitično je postalo čedalje bolj ohlapno in postavljeno pod vprašaj.

Poročila o zborovanjih nakazujejo veliko zaključkov. Lastno zgodbo o zborovanjih in vzponu ter razvoju in značilnostih političnih strank ter njihovih mobilizacijskih temah pripovedujejo številke, ki naj bi s svojo objektivnostjo dale ugotovitvam še posebno težo. Z umestitvijo v širši kontekst razvoja politične oblasti sugerirajo, da je tovrstna potreba po zbiranju podatkov pomenila tudi

⁷² Drofenik, *Žena in politika*, str. 68, »Žena se ne more ogrevati za politične nazore svojega moža, ker so ji največkrat popolnoma tuji. Tega so večinoma krivi moški sami. Ako žena povpraša moža o tem ali onem, dobi navadno v odgovor: »Ti tega ne umeješ!« To poniževanje rodi mnogo preprirov v obitelji. Žena meni, da ji politika moža odtuja, ker namesto da bi zvečer ostal doma, hodi na shode, k sejam, v klub itd.«

⁷³ Selišnik, *Prihod žensk*, str. 48.

⁷⁴ Jeglič, *Dnevnik*, 1906, str. 13, 39 (523, 549).

⁷⁵ *Slovenski narod*, 6. 2. 1907, Brezsramnost štajerskih klerikalcev in prvakov.

⁷⁶ NUK, Ms 819, Pismo, datirano iz 7. 5. 1907, Radovljica »... pa v četrtek moraš skoraj gotovo na shod, ker je praznik. Kaj ko bi prišel v petek popoldne?« Pismo datirano iz 25. 6. 1907, »Domotožje se včasih oglasi – manjka mi občevanja s kakim poštenim človekom. Tukaj so vsi strašni filistri, katerim je »Narod« vir vse modrosti. Ali kaj prirejate shode? Kakor sem slišala ima Dermota v nedeljo shod v Begunjah pri Radovljici. Skoraj gotovo pojdem tja, da vsaj spet enkrat slišim pametnega človeka.« Pismo Antona Dermota Albinu Prepeluhu iz 6. 11. 1908. Rozman, *Korespondenca Albina Prepeluha*, str. 20: »V Mirnem sem imel eno kratko predavanje. Sedaj pojdem v Sovodnje. Prihodnji teden grem v Trst v Ljudski oder. Nato imam v Gorici v Narodni prosveti predavanje. Morebiti pridem po zimi enkrat v Ljubljano – če bom tam tudi predaval, ne vem. Najbrž pridem takrat, ko bo imel dr. Ferfolja predavanje tam, da se morda sestanemo in pogovorimo.«

spremembo v percepciji oblasti, ki je vse bolj od očetov države (cesarja, papeža) uhajala k ljudstvu, iz katerega je zdaj izvirala legitimnost oblasti in je tako znamenje oblikovanja moderne/konsolidirane države. Branje tega numeričnega vira v kontekstu slovenske politične zgodovine kaže principe organiziranja strank, politične vrednote, pa tudi nesrečno spajanje kategorij in njihove preostale pomanjkljivosti. Slabosti statističnega zbiranja tovrstnih podatkov zlasti razkriva kritična analiza komplementarnih virov, ki pritrjuje, da je za pretres tovrstnih podatkov potreben tudi drug dopolnilen pogled. Ta pripoveduje tudi o političnosti avstrijske upravne organizacije in njenih uradnikov ter o rigidnosti delovanja avstrijske upravne oblasti, ki je, recimo, ohranjala problematično delitev na politično in nepolitično. Vsi ti zaključki pa dodatno osvetljujejo košček politične zgodovine in življenja na prelomu stoletja.

Viri in literatura

Arhivski viri

Rokopisni oddelek NUK, Ms 819, Ivan Cankar.

SI AS 16, Deželno predsedstvo za Kranjsko, Konvoluti.

SI AS 185, C. kr. ministrstvo za notranje zadeve, Predsedstveni spisi I, fasc. 4.

SI AS 185, Cr.K.Ministrstva za notranje zadeve, Predsedstveni spisi II, fasc. 15.

ZAL, LJU 285, Fond Splošno žensko društvo, letno poročilo 1901, škatla 4.

Objavljeni viri

Ambrožič, Matjaž, *Dnevniški zapiski dr. Evgena Lampeta (1898–1917)*. Viri. Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije, 2007, št. 26.

Cugvich, Anton, O početkih delavskega gibanja na Jesenicah. *Pod lipo*, št. 11, str. 189–191.
Cvirn, Janez, Melik, Vasilij in Nečak, Dušan (ur.), *Mojega življenja pot. Spomini dr. Vladimira Ravniharja*. Ljubljana, Historia 2. Ljubljana: Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete v Ljubljani, 1997.

Jeglič, Anton, *Dnevnik*.

Normalien-Sammlung für den politischen Verwaltungsdienst : mit Benützung amtlicher Materialien zusammengestellt, Wien : Manz'sche k. u. k. Hof-Verlags- und universitäts-Buchhandlung, 1903 (Tretji zvezek).

Regent, Ivan, *Spomini*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1967.

Rozman, Franc, *Korespondenca Albina Prepeluha – Abditusa*. Viri. Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije, 1991, št. 4.

Schweitzer, Viljem, *Naš društveni in shodni zakon*. Ljubljana: Slovenska krščanska zveza, 1902.

Tuma, Henrik, *Iz mojega življenja*. Ljubljana: Založba Tuma, 1997.

Zakon z dne 26. prosinca 1907 državnega zakonika št. 18 v varstvo volilne in zborovalne svobode. Ljubljana: Katoliška tiskarna, 1913.

Ziller, Franc, Moji spomini na prva leta krščanskega socializma. *Socialna misel* 2, 1924, št. 5, str. 111–115.

Časopisni viri

Gorenjec

Slovenec

Slovenski gospodar

Slovenski narod

Drofenik, Rok. Žena in politika. *Slovenka* 5, 1901, str. 67–69.

Literatura

Bergant, Zvonko, *Slovenski klasični liberalizem*. Ljubljana: Nova revija, 2000.

Bösch, Franz in Domeier, Norman, Introduction. Cultural history of politics: concepts and debates. *European Review of History* 15, št. 6, 2008, str. 577–586.

Boyer, John W: Catholics, Christians and the Challenges of Democracy: The Heritage of the Nineteenth Century (ur. Kaiser, Wolfram in Wahnout, Helmut), *Political Catholicism in Europe 1918–45* London in New York: Alibris, 2004, str. 7–45.

Cvirn, Janez, *Boj za sveti zakon*. Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev, 2005.

Cvirn, Janez: Jugoslovanska strokovna zveza. *Slovenska kronika XX. stoletja 1900–1941*. Ljubljana, 2005, str. 99.

Cvirn, Janez, Nemški tabori na Slovenskem. *Zgodovinski časopis* 46, 1992, str. 175–196.

Cvirn, Janez: Jegličeva brošura. *Slovenska kronika XX. stoletja 1900–1941*, Ljubljana, 2005, str. 100.

Cvirn, Janez: Masarykovci. *Slovenska kronika XX. stoletja 1900–1941*, Ljubljana, 2005, str. 23.

Cvirn, Janez: Razvoj društev na Štajerskem (1815–1880) (ur. Oto Luthar in Jurij Perovšek), *Zbornik Janka Pleterškega*. Ljubljana, 2003, str. 143–154.

Erjavec, Fran *Zgodovina katoliškega gibanja na Slovenskem*. Ljubljana: Prosvetna zveza, 1928.

Gestrin, Ferdo in Melik, Vasilij, *Slovenska zgodovina 1792–1918*. Ljubljana: Slovenska matica, 1966.

Gorše, Miroslav, *Doktor Valentin Zarnik*. Ljubljana: Slovenska matica, 1940.

Grdina, Igor: Od petstotih farovžev do osemindemdesetih odstotkov. *Historični seminar 4: zbornik predavanj 2001–2003*, Ljubljana, 2003, str. 223–234.

Grdina, Igor, *Slovinci med tradicijo in perspektivo. Politični mozaik 1860–1918*. Ljubljana: Študentska založba Claritas, 2003.

Heindl, Waltraud, Bureaucracy, Officials, and the State in the Austrian Monarchy. *Austrian History Yearbook* 37, 2006, str. 35–57.

Kermavner, Dušan, *Začetki slovenske socialne demokracije*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1963.

Matić, Dragan, *Nemci v Ljubljani 1861–1918*. Ljubljana: Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete v Ljubljani, 2002.

Melik, Vasilij, Slovenski liberalni tabor in njegovo razpadanje. *Prispevki za zgodovino delavskega gibanja* 22, 1982, str. 19–24.

Melik, Vasilij, Slovensko narodno gibanje za časa taborov. *Zgodovinski časopis* 23, 1969, str. 75–88.

Melik, Vasilij, *Volitve na Slovenskem, 1861–1918*. Ljubljana: Slovenska matica, 1965.

Perovšek, Jurij, *Na poti v moderno*. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2005.

Pleterski, Janko, *Dr. Ivan Šuštaršič 1863–1925*. Ljubljana: Založba ZRC, 1998.

Pleterski, Janko, Nekaj vprašanj slovenske zgodovine v desetletju 1894–1904. *Zgodovinski časopis* 31, 1977, str. 7–22.

- Pleterski, Janko: Katoliška ali socialna, narodna ali ljudska stranka? (Konceptije katoliške ljudske demokracije 1890–1918). *Cerkev, kultura in politika 1890-1914*. Ljubljana, 1993, str. 21–33.
- Prepeluh, Albin (Abditus), Anton Dermota – človek in bojevnik. *Naši zapiski. Socijalistična revija* 11, 1914, str. 186–193.
- Prijatelj, Ivan, *Slovenska kulturno politična in slovstvena zgodovina*. Peta knjiga. Ljubljana: DZS, 1966.
- Righart, Hans, Das Entstehen der Katolischen Versäulung in Österreich 1887–1907. *Zeitgeschichte* 11, 1983/84, str. 69–87.
- Selišnik, Irena, *Prihod žensk na oder slovenske politike*. Ljubljana: Sophia, 2008.
- Stiplovšek, Miroslav, *Razmah strokovnega-sindikalnega gibanja na Slovenskem 1918–1922*. Ljubljana: Delavska enotnost, 1979.
- Stiplovšek, Miroslav, Ustanovitev socialnodemokratskega strokovnega sindikalnega tajništva, *Slovenska kronika XX. stoletja 1900–1941*, Ljubljana, 2005, str. 59.
- Tosh, John, *The Pursuit of History*. London: Longmann, 2002.
- Van Ginderachter, Maarten, Flemish nationalist women's organisations. *Nations and Nationalism* 11, 2005, str. 265–284.
- Verginella, Marta: Fran Zwitter in demografska zgodovina. *Zwittrov zbornik. Ob stoletnici rojstva zgodovinarja dr. Frana Zwittra (1905–1988)*. Ljubljana, 2006, str. 27–34.
- Vodopivec, Peter, O narodnem in političnem organiziranju (1848–1919) (ur. Brglez, Alja in Vogrinec, Barbara), *Društvena in klubska kultura na Slovenskem*. Ljubljana, 2004, str. 33–64.
- Vidic, Marko (ur.), *Ilustrirana zgodovina Slovencev*, Ljubljana: Mladinska knjiga, 1999.

SUMMARY

Political Rallies in Carniola between 1900 and 1913 and Power Relations: “If We Want to Win We Have to Instruct People in Political Rallies ...”

Irena Selišnik

At the turn of the 19th century, an increased number of societies, political rallies, mass gatherings, and lectures indicated that the Slovene population started to become significantly involved in political life. This is further confirmed by an examination of the organization and attendance of political rallies that is based on statistical reports, which were gathered by the Provincial Presidency between 1900 and 1913, on the number of political and non-political mass gatherings. Created in each provincial district, these reports contain data on registered assemblies in each quarter of the years between 1899 and 1914. As such, they represent a starting-point for an analysis of measurable political and social changes in that period.

Data collection was based on the Societies Act of November 15, 1867 (No. 134) and the Public Gatherings Act (No. 135) of the same date. Various internal regulations of the Home Office occasionally changed the reporting categories, which indicates that the state wanted to clearly understand the various political movements of that period. At the same time, it shows how the courses that channel political activities were changing. While the government once wanted to learn primarily the number of participants in mass rallies, and whether these gatherings were public or not, it was later interested in the ethnic group and political orientation of their organizers.

Since official reports did not record party affiliation of attendees of nonpolitical mass gatherings this analysis focuses mostly on political rallies and the relation between different political orientations. Categories in the forms list the number of organized rallies, how many of them were banned, and how many were dissolved on the spot. An analysis of the frequency of the rallies organized by the Slovene People's Party (SLS), the National Progressive Party, and the Yugoslav Social Democratic Party shows that the SLS was by far the most successful and organized the largest number of mass meetings. An investigation of these meetings according to each year indicates that the biggest drive behind the rallies were changes within the Party and its operation (organization by judicial districts, centralization) as well as mobilization of masses by strongly emphasizing Catholic values. An examination of the rallies organized by the liberal option confirms the findings of other historians who have established that the Party organized its rallies in accordance with the Societies Act, thus maintaining a certain degree of "isolation." It is also interesting to note that the Catholic and the Liberal Parties did not enter into a dialectic relationship, and that a greater number of Catholic gatherings did not automatically signify an increase of liberal rallies. Rather than that, an increase of mass meetings was generally a result of the growth of Party apparatus in the capital's hinterlands as well as the creation of a network of associations.

Combined with qualitative sources, the data on the number of dissolved and banned rallies reveal other interesting findings. The decision of regional authorities to ban a gathering was also influenced by the political orientation of the majority in the Assembly as well as political beliefs of the Provincial President. The data on the number of banned gatherings also speaks of the fact that in that decade, the pressure of political censorship was alleviated, and that the subversiveness of the labor movement abated. An examination of the tables of these gatherings indicates a sharp dividing line between political and nonpolitical rallies. However, a closer investigation shows that the line was not as sharply defined as it may seem, and that it was changing relatively rapidly. One of the reasons for this is the expansion of the political thought. Political parties and their actions penetrated everyday life, and even personal and intimate matters acquired a political character.